

Božidar Petrač

DANTEOV I PALJETKOV OČENAŠ

SAŽETAK

U drugom dijelu svoje *Božanstvene komedije*, u *Čistilištu*, na početku jedanaestoga pjevanja, Dante je ispjevao svoj *Očenaš*, molitvu Gospodnju koju opravdano stavlja u usta oholica. Svojom parafrazom *Očenaša* nije nimalo oskvrnuo izvornu čistoću svetoga teksta. Štoviše, sjajno ju je stvaralački razriješio u ritmu tercina djelotvornim stankama, ponavljanjima, blagim inačicama i proširenjima u sedam tercina. U svojoj pjesmi *Oče naš* Luko Paljetak ispjevao je pak molitvu Gospodnju u formi soneta i u jedanaestercima. Paljetkova pjesma *Oče naš*, puna melodioznosti i posebnog reda i sklada, sadržava sve dobro znane vrline i vještine Paljetkove poezije te on u njoj isprepleće evandeoski sveti tekst sa svojim osobnim životnim iskustvom.

Ključne riječi: *Očenaš*; molitva Gospodnja; Dante Alighieri; *Božanstvena komedija*; *Čistilište*; Luko Paljetak.

MOLITVA GOSPODNJA

U evanđeljima nalazimo dvije inačice temeljne kršćanske molitve, molitve Gospodnje, *oratio dominica*, molitve koju je, na traženje svojih učenika, sastavio njihov učitelj, Gospodin Isus, a koju po prvim riječima običavamo zvati *Očenaš* (Rebić, 1973: 7). Osim toga, Isusova je molitva i trojstvena molitva, molitva Ocu s Kristom po Duhu Svetome (Ratzinger, 2007: 148). Inačice Gospodnje molitve, *Očenaša*, poznate su oko 75. – 85. pr. Kr. i molile su ih židovskokršćanske i poganskokršćanske Crkve. Prva je starija, kraća, malorjeka, s pet prošnji, Lukina (Lk 11, 2b–4), druga je mlađa, duža, razrađenija, sa sedam prošnji, Matejeva (Mt 6, 9b–13). Matejev obrazac postao je dijelom kršćanske liturgije i molitvom Crkve kao uzor-molitva. U Matejevu evanđelju ona je smještena u širi kontekst evanđeoske Besjede na gori, u prvom redu Blaženstava, u kojima se ocrtava sveobuhvatna slika pravilnog čovještva, nalazi se dakle u srcu Isusove Besjede. Samoj molitvi Gospodnjoj prethodi kratka kateheza o molitvi u kojoj Isus upozorava svoje učenike na pogrešne oblike moljenja. Stari kršćanski pisac iz II. stoljeća Tertulijan definirao ju je kao „breviarium Evangelii“, sažetak svega Evanđelja. Riječi *Očenaša*, prema Šagi-Buniću, „sadržavaju najbitniju objavu i spoznaju o Bogu“ (Šagi-Bunić, 2000: 14) kao našem zajedničkom Ocu koji nas ljubi kao svoju djecu, koji nam se objavio i spasio nas po svojem Sinu Kristu Isusu od grijeha i smrti, učinio nas Svojim sinovima i kćerima, te nam dao jasne upute kako se kao djeca Božja imamo vladati da bismo baštinili kraljevstvo Božje, život vječni u punini radosti i zajedništva s Bogom. Molitvom *Očenaša* Isus je svojim učenicima, u odnosu na starozavjetni kontekst, dao novo tumačenje odnosa između Boga i čovjeka, između neba i zemlje: Bog nije gospodar, nedohvatljiv i dalek, Bog je *Abba*, mili i brižni Otac, što i jest korjenita novost kršćanske molitve nad molitvama. Ona počinje neposrednim

obraćanjem Bogu i svećanim i umilnim zazivom „Oče naš, koji jesi na nebesima!“, a zatim slijede tri bogoslovne prošnje, tri želje, tri molbenice, kojima veličamo slavu Boga Oca svojim životom u svijetu. Prva, „Sveti se ime tvoje!“, kojom sa strahopoštovanjem izražavamo Božju svetost koja nadilazi sve što vidljivo postoji i što se može zamisliti, uključujući i čovjekove umne mogućnosti. Drugom prošnjom, „Dodi kraljevstvo tvoje!“, čovjek izriče sve što od Oca nebeskog želi i moli, što i jest cjelokupno Isusovo naučavanje: kraljevstvo Božje kao novo stvaranje na temeljima slobode i ljubavi, kao prošnja da se što prije i što brže ostvari čovjekovo spasenje. Ono je dolaskom Isusovim među ljude već započelo i već je na skriveni, otajstveni način stvarno, ali će se posve ostvariti u Eshatonu i samo ga Bog može ostvariti. Trećom prošnjom, „Budi volja tvoja kako na nebu tako i na zemlji!“ – što je također središnja tema Isusova naučavanja – molitelj još jače izražava želju da kraljevstvo Božje započne u njegovu svijetu djelovati i ostvarivati se jer prihvaća i izvršava volju Očevu, kao što se ona u potpunosti ostvaruje na nebesima. „Zemlja postaje ‘nebo’ kada se, i u mjeri u kojoj se, na njoj događa Božja volja, dok je samo ‘zemlja’, protuteža nebu, kada i u mjeri u kojoj se suprotstavlja Božjoj volji.“ (Ratzinger, 2007: 160) To pretpostavlja čovjekovo obraćenje, njegovu promjenu ćudi, mišljenja i života prema cjelovitom Božjem naumu kako ga svojim učenicima otkriva i razlaže Krist Isus. Tom trećom bogoslovnom prošnjom *Očenaša* čovjek moli za to da mu se sve više približi i da tako Božja volja nadvlada težnju njegove sebičnosti.

Drugi dio *Očenaša* tvore četiri prošnje koje izražavaju četiri najvažnije točke čovjekove zemaljske egzistencije koja se tiče čovjekovih nada, potreba i nevolja. One se neposredno nastavljaju na čovjekovo žudno iščekivanje kraljevstva Božjega. Četvrtom prošnjom, „Kruh naš svagdanji daj nam danas!“, moli se za egzistencijalnu sigurnost, za najbitnije, za ono svagdanje „jedino potrebno“, ali i za ono buduće, za anticipaciju novo-

ga svijeta, vječne svadbene gozbe. Petom prošnjom, „I otpusti nam duge naše kako i mi otpustismo dužnicima svojim!“, molitelj se obraća Bogu da mu oprosti njegova dugovanja prema Njemu. Svojim dugom, svojom krivnjom, svojim grijehom čovjek razara svoj odnos s Bogom i s ljudima. Tema opraštanja dominira cijelim evanđeljem. Tom prošnjom čovjek moli ono konačno oproštenje, eshatološko oproštenje grijeha koje već sada želi postići. Da bi pak stekao to oproštenje, sam mora opraštati svakomu koji mu štogod duguje. Šestom prošnjom, „I ne uvedi nas u napast“, molitelj, svjestan stalnih napasti kojima je u svojem životu izvrgnut, *požudi tijela, požudi očiju i oholosti života* (1 Iv 2, 16), vapi Ocu da ga ne ostavlja sama i da ga ne ispušta iz ruku, odnosno da ga izbjegne preopasna kušnja koju ne bi mogao podnijeti. Posljednja, sedma, prošnja *Očenaša*, „nego izbavi nas od Zloga!“, prošnja je za izbavljenje. Ciprijan, biskup-mučenik, u svojem izlaganju *Očenaša* sljedećim je riječima protumačio zadnju prošnju: „Kada govorimo ‘izbavi nas od Zloga’, ne ostaje ništa što bismo još povrh toga trebali moliti. Kada smo postigli zaštitu od zla za koju smo molili, tada smo sigurni i zaštićeni od svega čime bi nam Đavao i svijet mogli nauditi. Kakav bi strah mogao doći iz svijeta onomu čiji je zaštitnik u svijetu sam Bog?“ (*De dominica oratione* 27) Izričući riječi zadnje prošnje, svjestan velikih životnih opasnosti i nevolja, molitelj se opet vraća na sržnu temu cijele molitve Gospodnje: „Dodi kraljevstvo tvoje!“ znajući da su uz njegov dolazak nužno vezani kušnje, napasti, nesreće, ratovi, potresi i druge nevolje i tjeskobe po kojima njegova vjera može doći u pitanje.

Oratio dominica, Gospodnja molitva, *Očenaš*, za Mateja je uzor-molitva kojom čovjek „čezne za neograničenim, nedjeljivim i nelomljivim, tj. *savršenim* (5, 48) osobnim zajedništvom s Bogom“ (Limbeck, 2009: 100) i sa svojim bližnjima, drugim ljudima. *Očenaš* – to treba svakako posebno naglasiti – zahtijeva ne samo čovjekovo moljenje, mehaničko ponavljanje,

nego i njegovo djelovanje, ispunjavanje onih sadržaja koji se u njemu spominju, što posljedično omogućuje i osigurava stalno i živo zajedništvo između čovjeka/molitelja i Boga, „Oca našega“, kojemu se molitelj sinovski obraća, i trajnu uzajamnost s drugim ljudima (Užarević, 1995: 90).

DANTEOV OČENAŠ

U drugom kanticu *Božanstvene komedije*, *Čistilištu* (Dante, 2022), kraljevstvu pokore, u kojem duše proživljavaju vremen-sku muku čišćenja, oslobađaju se bremena zla i pročišćuju. Dante je, kako kazuje Hans Urs von Balthasar, „shvatio da pokora mora biti plamen koji čisti i od kojega se izgara te da čistilište nakon smrti ne može biti ništa drugo nego posljednja egzistencijska pokora: to jest suočavanje s ljubavlju kakva je uistinu, kakva je na nebu, i potpuni slom svega što je na zemlji uzurpiralo to ime“ (Balthasar, 1973: 60). Na putu duša koje se oslobađaju od grijeha i, težeći promatranju Boga, pročišćuju molitva je jedno od najučinkovitijih sredstava. Dok se u kraljevstvu beznađa, u paklu, koji molitveni zaziv ili vapaj jedva ponegdje pojavljuje, u dvama drugim kanticima prevladava duh molitve. U čistilištu se, u kojem duše nastoje što prije postati dostojne uzdignuća k Bogu i žude za zajedništvom u Bogu, stalno, bez prestanka, moli. *Čistilište* zaista obiluje molitvama, počecima himana (*Čist.* II, 46–48), počecima pokorničkih psalama (*Čist.* V, 22–24), antifonama (*Čist.* VII, 82–83) i preuzetim evandeoskim tekstovima, koje, ili u skraćenu obliku, ili samo zazivom, ili uzdahom, primjerice iz Isusova govora o blaženstvima, izriču duše koje ispaštaju vremenite kazne prema težini grijeha koje su u svojem životu počinile. Nipošto nije slučajno što se sve duše u *Čistilištu* stalno glasaju psalmima i molitvenim, koralnim pjesmama i što se tema molitve, pa čak i pravih molitava, poput *Očenaša* ili Bernardove molitve (*Raj* XXXIII, 1–39), pojavljuje u mnogim pjevanjima. Čin molitve simbolizira

želju duša da se što više i što brže približe Bogu i tvori njihovu vezu s nebom. Molitva je, uz kazne/muke/patnje i „primjere kreposti“, vrlo važan element u životu duša u čistilištu (Sape-gno, 2005: 513). Osim toga, tema molitve upućuje i na potrebu moljenja živih za duše u čistilištu jer će njihova molitva ubrzati vremenitu pokoru i samo čišćenje, te će duše u čistilištu, uz ponizne molitve živih, prije postići potpuno blaženstvo u konačnom Božjem kraljevstvu, raj, u radosti vječnog života. Stoga Dante često upućuje na potrebu ponizne molitve živih za duše u čistilištu. Ako nas oni kojima je molitvom *Očenaša* ili kojom drugom molitvom potrebna pomoć podsjećaju na ljubav koju s njima dijelimo, morali bismo se prihvatiti ustrajne zadaće i požuriti njihovo oslobođenje spominjući se da su zbog grijeha zatočeni i borave u čistilištu: „Treba im pomoći da speru / grijeha koje sa zemlje nose, / tako da mogu čiste i lake ući u zvjezdane krugove“ – „Ben si de' loro atar lavar le note / che portar quinci, sì che, mondi e lievi, / possano uscire a le stellate rote.“ (*Čist.* XI, 34–36) Poniznom molitvom za duše u čistilištu pomažemo im da se što prije oslobode bremena grijeha i da postanu spremne „za uzlet među zvijezde“ – „a salire a le stelle“ (*Čist.* XXXIII, 145), spremne i čiste za ulaz u Božje kraljevstvo. Poniznost i jest temeljni motiv koji je prisutan u molitvi *Očenaša*, ali i temeljna tema *Čistilišta*, kraljevstva poniznosti i spasonosne pokore.

U X. pjevanju Dante s Vergilijem stiže do prvog pojasa čistilišta, gdje ispaštaju oholi. Najprije se spominju uklesani primjeri poniznosti u vidu skulptura/reljefa, poniznosti kao suprotnosti grijesima oholosti sa središnjim likovima Djevi-com Marijom, kraljem Davidom i poganskim, milostivim carem Trajanom. Djevica Marija pojavljuje se s po jednom epizodom iz svojeg života u svakom krugu čistilišta koju duše razmatraju: oholi poniznost Nazareta; zavidnici Marijino uporno traženje u Kani Galilejskoj; srditi njezinu blagost u pronalaženju djeteta Isusa; lijeni njezin pohod sv. Elizabeti; škrci siromaštvo Betlehema; proždrljivci umjerenost svadbe

u Kani; bludnici njezinu čistoću. Zatim se „uživo“ pojavljuju oholi pod teškim teretom kamena koji ih „kroti“ i vuče prema zemlji, dok su za života visoko uzdizali glave, oholili se, hlepili za zemaljskom slavom, prezirali svoje bližnje ili bližnjima željeli zlo. Naime u čistilištu su grijesi podijeljeni prema različitim načinima poimanja ljubavi: ljubav može biti pogrešno usmjerena, iz čega proizlaze najteži grijesi, oholost, zavist i srditost. Ako je ljubav neumjerena, manjka je ili je ima previše, to uvjetuje grijehe lijenosti, škrtosti, proždrljivosti i bludnosti. Za oholost se u paklu vječno ispašta u najdubljim krugovima, a u čistilištu u prvom pojasu. U XI. pjevanju Dante im stavlja u usta svoj *Očenaš*. Oholi u poniznosti izgovaraju molitvu Gospodnju. Danteov *Očenaš* zapravo je podulja parafraza kojom, osim što je plod srednjovjekovnog običaja u prerađama molitava kakve dobro poznaje talijanski *trecento* kao svojevrstan pomodni književni rod koji graniči s doktrinom i retorikom (Parodi, 1916: 43), pjesnik kao da ističe znakove rezignacije, napuštenosti i svijesti o ljudskoj malenosti, krhkosti i ništavosti, riječju, svijesti o ljudskoj bijedi. Nikola Tommaso smatrao je početak XI. pjevanja, cijelu Danteovu parafrazu *Očenaša*, nedovoljno poetičnom jer parafrazira sveti tekst. Drugi komentatori misle posve oprečno. Dante nipošto nije želio popravljati ili dopunjavati Isusovu molitvu niti se natjecao s evanđeoskim tekstom. Po Giovanniju Fallaniju, „pjesnik je znao naći svečanu ritmičku modulaciju gotovo gregorijanskoga pjevanja, koja proizlazi iz stvarnosti grešnika, koji su zaboravili na vrijeme Božjeg očinstva i dvije najveće zapovijedi, i koji su, međutim, prije blaženog viđenja ponovno zadobili milost u prikazivanju svoje posljednje drame“ (Fallani, 1961: 23). No u Danteovu *Očenašu*, koji izgovaraju oholi, redci evanđeoske molitve prošireni su dodacima i međusobno su povezani u skladu s tehnikom latinskoga i romanskog srednjovjekovlja. Dante je to učinio na čudesan način i ljepotu jezika i stihova njegove parafraze *Očenaša*, reći će naš Kršnjavi, nemoguće je

„u prijevodu oponašati. Na kraju molitve zvone stihovi, kao kad zvona prate 'Sanctus' kod mise. 'Così a sé e noi buona ramogna / quell'ombre orando, anadavan sotto il pondo, / simile a quel che tal volta si sogna' – 'Tako su duše, moleći za naše / sretno putovanje, išle pod teretom / sličnim onomu koji nas katkada muči u snu' (Čist. XI, 25–27). Teret, kojim su sjene u Čistilištu za pokoru opterećene, sličan je mori, što nas u snu tišti. Sjene i ne mogu nositi pravo kamenje, nego teret, kakav znamo sanjati. Pjesnik taj teret vidi u svojoj mašti kao realan predmet, isto kao što gdjekad i čuvstva vidi uosobljena.“ (Kršnjavi, 1939: 52) Danteov *Očenaš* po svojoj sintetskoj snazi tvori jedan od najsajnijih primjera kojim Dante vješto spaja tradicionalne sastavnice liturgijskog jezika, slike i pojmove preuzete iz *Sume teologije* svetog Tome Akvinskog u jezik koji obilježavaju grandiozna pjesnička snaga i izvorno oblikovno ruho (*Enciclopedia Dantesca* 13, 2005: 159).

Evo Danteova *Očenaša* u talijanskom izvorniku i mojem prijevodu:

O padre nostro, che ne' cieli stai,
non circunsritto, ma per più amore
ch'hai primi effetti di là su tu hai,
laudato sia'l tu onome e l' tuo valore
da ogni creatura, com'è degno
di render grazie al tuo dolce vapore.
Vegna ver noi la pace del tuo regno,
ché noi ad essa non potem da noi,
s'ella non vien, con tutto nostro ingegno.
Come del suo voler li angeli tuoi
fan sacrificio a te, cantando osanna,
così facciano li uomini de' suoi.
Dà oggi a noi la cotidiana manna,
sanza la qual per questo aspro deserto
a retro va chi più di gir s'affanna.
E come noi lo mal ch'avem sofferto
perdoniamo a ciascuno, e tu perdona
benigno, e non guardar lo nostro merito.
Nostra virtù che di leggier s'adona,

Oče naš koji jesi na nebesima,
koja Te ne ograničavaju, zbog veće ljubavi
koju neguješ za svoje prve stvorove,
neka svako stvorenje hvali
Tvoje ime i Tvoju moć, kako je pravo
Zahvaljivati Tvojem blagom dahu.
Dodi k nama mir Tvoga kraljevstva
jer ga svim svojim snagama, ako nam nije dano,
sami ne možemo steći.
Kao što Ti anđeli
žrtvuju svoju volju pjevajući hosana,
tako neka čine ljudi sa svojom.
Manu svagdašnju daj nam danas,
bez koje u toj trpkjoj pustinji
Tko se više trudi, to više nazaduje.
I kako mi opraštamo svakomu
zlo koje smo pretrpjeli, i Ti nam dobrostivo
oprosti, i ne gledaj naše zasluge.
Ne iskušavaj sa starim protivnikom

non spermentar con l'antico avversaro,
ma libera da lui che sì la sprona.
Quest'ultima preghiera, signor caro,
già non si fa per noi, ché non bisogna,
ma per color che dietro a noi restaro.

(Dante, 2022: 210–212)

našu krepost koja lako popušta,
Nego je oslobodi od njega koji je tako potiče.
Dragi Gospodine, tu posljednju molitvu
ne molimo više za sebe jer nam ne treba,
nego za one koji su ostali iza nas.

(Dante, 2022: 211–213)

STRUKTURA DANTEOVA OČENAŠA

Danteov *Očenaš* ima dvadeset i četiri stiha, dakle osam tercina, s time da je zadnja, osma, tercina molitve „Quest'ultima preghiera, signor caro, / già non si fa per noi, ché non bisogna, / ma per color che dietro a noi restaro“ – „Dragi Gospodine, tu posljednju molitvu / ne molimo više za sebe jer nam ne treba, / nego za one koji ostali su iza nas“ (XI, 22–24) koju oholi mole zapravo objašnjenje kojim se kazuje da duše u čistilištu prvi dio molitve mole za sebe, a drugi dio prošnji koji se odnosi na vremeniti život, na čovjekovu zemaljsku egzistenciju, mole za žive, odnosno upućuju ih Bogu ne za sebe, jer im te prošnje više nisu potrebne, nego za one koje su ostavili na zemlji. Dakle Danteov *Očenaš* tvori sedam tercina, ukupno dvadeset i jedan stih. Dante je rasporedio *Očenaš* u sedam tercina, a sedam prošnji u šest tercina, od kojih se prve tri tiču bogoslovnih prošnji, dok se druge četiri odnose na vremeniti život, čovjekov život na zemlji, na potrebe čovjekove zemaljske egzistencije, prošnje koje duše ne mole više za sebe jer su već sigurne u svoje spasenje i više ne podliježu napaštima, napasniku, „starom protivniku“, i zlu. U prvoj tercini, „O padre nostro, che ne' cieli stai, / non cirucunscritto, ma per più amore / ch'ai primi effetti di là su tu hai“ – „Oče naš koji jesi na nebesima, / koja Te ne ograničavaju, zbog veće ljubavi koju njeguješ za svoje prve stvorove“ (XI, 1–3), susrećemo zaziv „O padre nostro“ – „Oče naš“ i više je nego prikladno da ga izgovaraju oni koji su zaboravili i smetnuli s uma i uklonili iz

svojem životu Božje očinstvo, dakle oholi. Oni taj zaziv posebno doživljavaju jer su za života sebe precijenili, a podcijenili svoje bližnje. Božje očinstvo temeljna je novost koju Isus, po svojoj božanskoj i ljudskoj naravi, objavljuje svijetu i koja po svojem utjelovljenju, dragovoljnoj žrtvi i uskrsnuću, omogućuje novo stvaranje, novo nebo i novu zemlju, novog čovjeka, i po njemu, po Kristu, svi su ljudi međusobno braća. Bog Otac koji je na nebesima i kojeg Isus često zove „Otac nebeski“ ničim nije ograničen, stoluje u „nedostupnu svjetlu“, „Bog se ni jednim tjelesnim mjestom ne omeđuje“ (Toma Akvinski, *Suma teologije* I, II, CII, 4). Ili, kako to Dante izražava: „Tko nije ničim ograničen, to jest prva dobrota, dakle Bog, koji jedini beskrajnom moći obuhvaća beskraj.“ (Dante, 1976: 380) Prva želja ili prva bogoslovna prošnja razvijena je u drugoj terci- ni: „laudato sia 'l tuo nome e 'l tuo valore / da ogni creatura, com'è degno / di render grazie al tuo dolce vapore“ – „neka svako stvorenje hvali / Tvoje ime i Tvoju moć, kako je pravo / zahvaljivati Tvojem blagom dahu“ (XI, 4–6). Prve dvije jednostavne, čiste i jasne rečenice *Očenaša*, „Oče naš koji jesi na nebesima! Sveti se ime Tvoje!“, pojačane su Danteovim teološkim tumačenjima. Riječi „ime“, „moć“ i „dah“ označuju Oca, Sina i Duha Svetoga. Prva prošnja očito zahtijeva čovjekovo obvezno svjedočenje kojim proslavlja Božje ime i želi da se i njegovim zauzimanjem očituje i bude vidljivijom Božja prisutnost u svijetu. U drugoj bogoslovnoj prošnji ili želji, „Venga ver noi la pace del tuo regno, / ché noi ad essa non potem da noi, / s'ella non vien, con tutto nostro ingegno.“ – „Dodi k nama mir Tvoga kraljevstva, / jer ga svim svojim snagama, ako nam nije dano, sami ne možemo steći.“ (XI, 7–9), pjesnik naglašava kako čovjek sam ne može svojim prirodnim snagama postići Božje kraljevstvo mira i ljubavi ako mu Božjom milošću nije darovano: „Dvije, dakle, svrhe ona neizreciva Providnost postavi pred čovjeka da za njima teži: to jest blaženstvo ovoga života što se sastoji u djelovanju po vlastitoj kreposti, i što

je predstavljeno zemaljskim rajem i za blaženstvom vječnog života što se sastoji u uživanju gledanja Boga, čemu se vlastita krepost ne može uzdići, ne pomogne li božanska svjetlost, što nam je dano pojmiti kao raj nebeski.“ (Dante, 1976: 535) Prvo blaženstvo stječemo filozofskim naukom djelujući prema čudorednim i umnim krepostima; drugo blaženstvo nadilazi ljudski razum i stječemo ga duhovnim naukom djelujući prema bogoslovnim krepostima, odnosno prema vjeri, ufanju i ljubavi. Druga prošnja pretpostavlja čovjekovu obveznu vjernost. Kraljevstvo Božje temeljni je Kristov nauk, radikalna i spasonosna novost i radosna vijest koju Isus naviješta, a onda i središnja misao *Očenaša* prema kojoj su usmjerene sve druge prošnje. Treća bogoslovna prošnja razrađena je u četvrtoj tercini: „Come del suo voler li angeli tuoi / fn sacrificio a te, cantando osanna, / così facciano li uomini de' suoi.“ – „Kao što Tvoji anđeli / žrtvuju svoju volju pjevajući hosana / tako neka čine ljudi sa svojom.“ (XI, 10–12) Pjesnik svojim dodacima i proširenjima treće bogoslovne prošnje naglašava kako je čovjekova najveća žrtva prinos vlastite slobodne volje jer je čovjekova slobodna volja najveći dar koji mu je Bog darovao. U odnosu na sveti tekst i ovdje se nastoje naglasiti odricanje i samoodricanje, koja su prisutna u činu čovjeka koji prihvaća da se vrši Božja volja. Ta prošnja pretpostavlja čovjekovu obveznu ljubav. Ona je tu posebno naglašena jer je izgovaraju oholi, koji su za svojeg života činili ono što su prema vlastitim prohtjevima i strastima sami htjeli, ne obazirući se na volju Božju ili volju svojih bližnjih.

Četiri prošnje koje se razrađuju u tri sljedeće tercine u Danteovu se *Očenašu*, rekli smo, odnose na žive jer dušama u čistilištu one nisu potrebne. Prošnja „mane“, „kruha svagdašnjeg“, ima za čovjeka i materijalno i duhovno, no za pokajničke ohole duše samo duhovno značenje: „Dà oggi a noi la cotidiana manna, / senza la qual per questo aspro deserto / a retro va chi più di gir s'affanna“ – „Manu svagdašnju daj nam danas, / bez

koje u toj trpknoj pustinji / tko se više trudi, to više nazaduje.“ (XI, 13–15) Dušama koje mole i živima zajednička je potreba za milošću i želja za dolaskom Božjeg kraljevstva, zajednička im je i potreba za *kruhom života vječnoga koji hrani našu dušu*, kako govori sveti Ambrozije, bez kojega čovjek ne može napredovati, dok živi traže stalnu Božju potporu za svoju zemaljsku egzistenciju. Drugom prošnjom, „E come noi lo mal ch'avem sofferto / perdoniamo a ciascuno, e tu perdona / benigno, e non guarar lo nostro merto.“ – „I kako mi opraštamo svakomu / zlo koje smo pretrpjeli, i Ti nam dobrostivo / oprosti, i ne gledaj naše zasluge.“ (XI, 15–18), moli se oprostjenje grijeha, i to tako da se određuje mjera po kojoj se čovjeku oprašta kako on drugima oprašta grijeha koje su mu oni učinili, ne računajući pritom na svoje oskudne i nedostatne zasluge, nego na Božje milosrđe. Zадnje dvije prošnje razrađene su u jednoj tercini: „Nostra virtù che di leggier s'adonna, / non spermentar con l'antico avversaro, / ma libera da lui che sì la sprona.“ – „Ne iskušavaj sa starim protivnikom / našu krepost koja lako popušta, / nego je oslobodi od njega koji je tako potiče.“ (XI, 19–21) Te dvije prošnje, međusobno vrlo povezane, sadržavaju molitvu za izbavljenje i za spasenje. Čovjek teško može izdržati prekomjernu kušnju jer posjeduje ograničenu mjeru snage da joj se suprotstavi. Sveti Ciprijan u svojem tumačenju *Očenaša* i njegove šeste molbe govori: kad čovjek moli „i ne uvedi nas u napast“, zna da „Neprijatelj protiv nas ne može ništa što mu prethodno nije dopušteno tako da u svojoj bojazni možemo Bogu upraviti i svoje predanje i svoju pozornost jer Zlome nije dopušteno činiti ništa za što mu prethodno nije dano ovlaštenje“ (*De dominica oratione* 25). Čovjekova molba zapravo je prošnja da nas Bog ne optereti većom kušnjom od one koju možemo nositi. Zadnjom prošnjom čovjek se moli Bogu, Ocu nebeskom, za izbavljenje jer u okolnostima svoje egzistencijalne ugroženosti i svojih preslabih snaga da bi se mogao zlu i Zlomu sam oduprijeti, zaziva svojeg Oca „kao jedinu moć koja ga može spasiti“ (Ratzinger, 2005: 176).

Dante svojom molitvom *Očenaša* nije jedini koji ju je prečio u stihove. Učinio je to prije njega veliki pjesnik i veliki čovjek koji je Isusovo evanđelje preveo u svoj život i čiji je život bio samo evanđelje, sveti Franjo Asiški. Iako sveti Franjo nije *Očenaš* ispjevao u vezanim stihovima, nije mu dao ni čvrstu pjesničku formu, nego ga je izrekao gotovo lirskom prozom ponirući vrlo duboko u sadržaj molitve Gospodnje. Na njegovo *Tumačenje Očenaša* (Franjevački izvori, 2012: 94–95) kao da se oslanja i firentinski pjesnik koji je u nevoljama svijeta svojeg vremena ispjevao svoj *Pater noster* razriješivši ga u ritmu tercina, podarivši mu veliku pjesničku snagu „djelotvornim stankama, ponavljanjima i laganim inačicama i proširenjima“ (Fallani, 1961: 22), ne oskvrnuvši pritom njegovu izvornu čistoću. Danteov *Očenaš* ostaje kao neponovljiva pjesnička modulacija svetoga evanđeoskog teksta kojom poziva ljude da budu ponizni i da se klone grijeha oholosti. Oholost je najteži grijeh i najviše prijeti čovjekovu spasenju. Stoga, imajući u vidu cjelinu Danteove parafraze Gospodnje molitve, ljudi bi – ne samo oholi – morali otvoreno i odvažno u poniznosti prihvaćati Božje očinstvo, slaviti Božje ime i Božju moć, zazivati njegov mir koji svojim vlastitim snagama nikada ne bi mogli steći, žrtvovati Bogu svoje želje, svoju slobodnu volju kao najdragocijeniji Božji dar, kao što čine anđeli, sjединiti je s Božjom voljom, tražiti od Boga svagdanji kruh, tražiti opraštenje i opraštati dugove, grijehе, koji su im drugi zadali. Zadnjim dvjema prošnjama koje su međusobno tijesno povezane i mogu djelovati kao jedinstvena prošnja i koje se u potpunosti odnose na žive jer su pokajničke ohole duše u čistilištu imune na napasti i svako зло, osobito prošnja „nego izbavi nas od Zlogа“, kao da, prema riječima svetog Ciprijana, „sažima sve naše prošnje i molbe“, s obzirom na to da proizlazi iz nade naše vjere u Božje konačno spasenje i izbavljenje. U nevoljama i tjeskobama ovoga svijeta koje čovjeku prijete i koje ga mogu djelovanjem zla i Zlogа dovesti do potpunog sloma u

očajanju i beznadu tom zadnjom prošnjom kojom se moli za oslobođenje od zla moli se i za one prve tri bogoslovne prošnje. Riječju, Danteova parafraza *Očenaša* vrsna je pjesnička tvorovina, ali i posebna egzegeza i teološko razmatranje svetog teksta, molitve Gospodnje.

OČENAŠ LUKA PALJETKA

Među stihovima hrvatskih pjesnika postoji nekoliko prepjevanih *Očenaša*. U zbirci *Četiri arhanđela* Vladimira Nazora *Oče naš, koji jesi na nebesi*; drugi je Ujevićev u pjesmi *Molitva za koru kruha i zdjelu leće*; treći se, pod naslovom *Molitva*, nalazi u zbirci *Kamenj spavač* Maka Dizdara; četvrti je *Oče naš* Tonča Petrasova Marovića iz zbirke *Moći ne govoriti*; a peti, koji ćemo pobliže razmotriti, jest pjesma *Oče naš* Luka Paljetka, objavljena u ciklusu *Sacra* u zbirci *Bdjenje* iz 1994.

Luko Paljetak posvetio se, posebno u spomenutoj zbirci te u zajedničkoj mapi sa slikarom Josipom Zankijem *Sedam posljednjih riječi Kristovih* iz 2002. i zbirci *Sacra* iz 2004., sveto-pisamskim motivima iskazavši svoju osjetljivost za poetizaciju biblijskih tema, otajstava Utjelovljene Riječi, kao presudne činjenice ljudske povijesti, kao činjenice koja je stubokom izmijenila ljudsku povijest, duboko u nju zahvatila, želeći prihvatiti sve ono ljudsko i preobraziti ga, pobožanstveniti i uzdići njegovu narav na božansku razinu.

Luko Paljetak, kao dobar poznavatelj Danteova remek-djela, *Božanstvene komedije*, na koju se ne jedanput referirao u vlastitom stvaralaštvu, zna da su se u vrijeme velikog Firentinca u Firenci godine brojile *ab incarnatione* i da je otajstvo Utjelovljenja ključna jezgra cijele poeme. *Admirabile commercium*, čudesna razmjena, po kojoj, po Djevici Majci, kako joj se oksimoronski obraća *poeta altissimo*, Bog u osobi Isusa Krista ulazi u našu povijest postavši tijelom da bi čovjek svojim tijelom mogao ući u božansku stvarnost. Sveto dakle dobrim

dijelom obilježava određene pjesničke postaje Luka Paljetka, no nisu to uvijek isključivo kristološki motivi i čiste biblijske teme. Ima tu i refleksivnosti kojom pjesnik pokušava i uspijeva osluhnuti nadnaravno, ono što čovjeka transcendiraju, ono što nadilazi njegove snage i sposobnosti, što upućuje na nedokučivo i neizrecivo, na otajstveno i sveto, kadšto zaogrnuto molitvom ili franjevačkom raspoloživošću i otvorenošću, jednostavnošću i poniznošću samoga svetog Franje i njegovim duhom, kadšto nježno i ljupko, kadšto djetinje i humorno.

Godine 1994. Paljetak objavljuje zbirku *Bdjenje* u kojoj donosi pregršt eksplicitno rodoljubnih i religioznih pjesama, uz nekoliko iznimaka, nastalih tijekom Domovinskog rata i ratnog stradanja rodnog Dubrovnika i dubrovačke okolice. Ciklus *Sacra* sav je prožet novozavjetnim temama i kršćanskom topikom i svojom transcendentnošću daje cijeloj zbirci novu dimenziju. Ciklus *Sacra* tvori, po mišljenju Tonka Maroevića, „bolju polovicu“ zbirke i pripada samom vrhu hrvatske poezije religioznog nadahnuća. Paljetak u tim pjesmama smješta novozavjetne zgode u naše vrijeme, koristi današnji leksik, posve obične riječi koje nikako ne pripadaju vremenu Kristova života i koje se sudaraju s biblijskim motivima i izazivaju posebnu poetsku začudnost. Zbirka *Sacra*, zbirka religioznih pjesama, sadržava glavne zgode iz Kristova života, bitno nadopunjuje ciklus *Sacra* iz zbirke *Bdjenje*. Isusov je život pravi *aggiornamento* novozavjetnih zgoda kojim se te zgode iz svoje povijesnosti smještaju u naše vrijeme, prožete svojevrsnim humorom, opuštene i kolokvijalne, reflektiraju Paljetkovu nježnu i jednostavnu teologiju kojom ne odstupa od kanona svetog teksta i ne želi ga osporavati ili izvrgnuti kakvoj poruzi, nego ga opjevava, pripovijeda ili dramatizira, ne otimajući mu aureolu svetosti, i vjerno slijedi niz biblijskih događaja od Navještenja i Kristova rođenja do Posljednje večere, Golgote i uskrsnuća. To je kao da je svojevrsna Biblija za siromašne, obične i neuke ljude, *Biblia pauperum*, kakvu gledamo na

raznim ozbiljnim i humornim prikazima biblijskih zgoda na veličanstvenim gotičkim srednjovjekovnim katedralama iz kojih taj puk vizualizira, uči i prihvaća evanđeoske poruke. U svim tim pjesničkim prisposodobama i prizorima Paljetak je prostodušni, naivni sudionik, koji majstorskim izvrtanjem riječi i poigravanjima daje novozavjetnom prototekstu svježinu i do te ga mjere aktualizira i uvlači čitatelja u identifikacijski proces u kojem može ovjeriti svoje vlastito religiozno iskustvo. Riječ je o duboko intimnim, prisnim doživljajima novozavjetnih tema, obogaćenim anegdotalnim, duhovitim i humornim poigravanjima. Primjerice u pjesmi *Zadnja večera* pjesnik tu svećanu, značajnu i otajstvenu zgodu smješta u prostor bučne gostionice u kojoj defiliraju pojedini njezini sudionici, mahom biblijske osobnosti, krčme u kojoj konobarica Magdalena zapisuje u svoj notes narudžbe; Marta spravlja hranu, apostoli međusobno i s Kristom razgovaraju dok čekaju slasnu večeru. Zatim uz Kristove riječi pretvorbe zajednički blaguju da bi se u kasnu noć, na vrhuncu same zgode, sve smirilo i pretvorilo u tihi zebnju u kojoj Krist ostaje sam i bdiye: „U uljanoj je svijeći polako / dogorijevao plam, / apostoli su pozaspali, / Isus je bdio sam.“ Uza sve te prepjevane zgode kao varijacije novozavjetnih kanonskih prizora pjesnik umeće i teške, sumorne i sjetne trenutke koji se referiraju na ratne prosinačke dubrovačke dane iz 1991. Vječne istine o kojima svjedoče pjesme *Angelus*, *Rođenje*, *U Betlehemu*, *Tri kralja*, *Zapis Melkiorova sluga* ili *Cvjetnica*, *snijeg*, *Petru stijeni*, *Getsemanski dijalog* ili zadnja pjesma *Slavuj na Golgoti* u Paljetkovu pjesničkom doživljaju posjeduju iznimnu ljudsku dimenziju, ali ljudsku dimenziju koju sve te zgode posvećuju i daju joj nježnu i ozbiljnu patinu svetosti. Kao da sam pjesnik sudjeluje u Božjem djelu i svjedoči o svojoj osobnoj, ganutljivoj participaciji u Kristovu životu.

U zbirci *Bdjenje* pojavljuje se i Paljetkova pjesma *Oče naš*. Evo kako glasi Paljetkov *Očenaš*:

Oče naš

Oče naš na nebesima što jesi,
neka je tvoje svêto ime svêto,
kraljevstvo tvoje nek dôđe, nek desi
sve se po tvojoj volji, nek je, eto,

na zemlji kao i na nebu što je;
svagdanji kruh nam naš i danas daj,
dugove naše, koji nam se broje,
otпусти nama, učini im kraj,

kao što i mi otpuštamo njih
dužnicima svim svojim, oslobôdi
redom od brojnih napasti nas svih,

u zlo nas nikad nikakvo ne vòdi
nego nas riješi zala svih, u znamen
ljubavi svoje, u sve vijeke: amen!

(Paljetak II, 2018: 502)

Razlika između Danteova i Paljetkova *Očenaša* više je nego očita. Paljetak svoju Gospodnju molitvu stavlja u okvire sone-
ta i izražava ga u rimovanim jedanaestercima – što je uglav-
nom stalna praksa hrvatskih pjesnika, posebice pjesnika koji
su u 20. stoljeću revitalizirali tu tradicionalnu pjesničku for-
mu. Dakle pjesnik u dva katrena i dva terceta, u četrnaest
stihova ukupno, uspijeva svojim majstorskim umijećem opje-
vati molitvu Gospodnju. On se gotovo nimalo ne udaljuje od
izvornoga svetog teksta, ne ulazi ni u kakve posebne dodatke
i proširenja niti ga teološki ili egzegetski tumači kako to čini
Dante. Sve što čini blage su preinake, kadšto, zbog sonetne
forme ili dužine stiha ili rima, izmjene redoslijeda riječi, uz
korištenje uglavnom opkoračenjā, asonancā i aliteracija. Te
blage dopune nemaju druge svrhe osim one da pojačaju prvi

izričaj, kao što je to slučaj s dijelom druge prošnje koja se odnosi na našu zemaljsku egzistenciju: „otпусти nama, učini im kraj“. Zanimljivo je da se, poslije obraćanja Bogu kao Ocu u prvom stihu, „Oče naš na nebesima što jesi“, prve tri bogoslovne prošnje nalaze u prvoj strofi soneta, zgusnute u tri stiha, vežu se jedna uz drugu i prožimaju, gotovo doslovno preuzete iz izvornog svetopisamskog teksta: „neka je tvoje sveto ime sveto, / kraljevstvo tvoje nek dođe, nek desi / sve se po tvojoj volji“. Prva molba kojom se izriče želja da se posvećuje Njegovo ime izražava nastojanje, izriče htijenje da čovjek svjedoči Boga Oca svojim življenjem, svojim djelovanjem, svojim dobrim djelima. Druga, gotovo nepromijenjena, uza neznatnu izmjenu redoslijeda riječi, „kraljevstvo tvoje nek dođe“, sadržava u sebi prošnju da se to Božje kraljevstvo, utemeljeno na blaženstvima, sve više širi nudeći svakom čovjeku puninu života. Treća prošnja, „nek desi / sve se po tvojoj volji“, pokazuje, zajedno s prve dvije, da se samo s ostvarenjem Božje volje može očekivati dolazak Božjeg kraljevstva, no ona se ne može ispuniti ako je čovjek ne prihvati. Što se tiče dijela te prošnje koja se odnosi na riječi „nek je, eto, / na zemlji kao i na nebu što je“, ona cilja na to da se ostvari i na zemlji, među ljudima, ono što već živi i djeluje na nebu koje je zamišljeno kao Božje kraljevstvo, gdje je Božja volja u potpunosti ispunjena.

Četiri prošnje *Očenaša* koje izražavaju tri najvažnija područja naše zemaljske egzistencije: kruh, oprostenje grijeha i oslobođenje od napasti, pjesnik u svojem sonetu raspoređuje u tri strofe, u drugom katrenu i dvama tercetima. Prva prošnja, gotovo preslika izvorne prošnje Gospodnje molitve, usmjerena je na čovjekove svakodnevne potrebe: „svagdanji kruh naš nam i danas daj“; drugom prošnjom, koja se tiče naših dugova, odnosno naših grijeha, moli se Boga za oprost i za snagu da čovjek bude kadar oprostiti svojoj braći: „dugove naše, koji nam se broje, / otpusti nama, učini im kraj, / kao što mi otpuštamo njih / dužnicima svim svojim“. Treća prošnja, „oslobodi / nas

redom od brojnih napasti nas svih“, možda točnije izriče izvorni smisao teksta „I ne uvedi nas u napast“ jer počinje molbom „oslobodi“ – Bog naime nipošto ne uvodi u napast, nego čovjeka zna iskušati, vidjeti kako se čovjek u kušnji postavlja i kako kroz nju prolazi. Napasti su „brojne“, ističe pjesnik, svjestan s kakvim i kolikim se sve strastima, požudama i iskušenjima čovjek u svojem životu susreće. Zadnja, četvrta prošnja, koja u Paljetka ima dva dijela, „u zlo nas nikad nikakvo ne vodi / nego nas riješi zala svih“, zapravo u prvom dijelu pojačava treću prošnju, „oslobodi / nas redom od brojnih napasti nas svih“, gdje se riječ „napast“ osnažuje jačom riječi „zlo“. A kao što ni u molitvi Gospodnjoj „i ne uvedi nas u napast“ ta prošnja nikako ne znači da bi Bog uvodio ili poticao čovjeka u napast, tako se ni pjesnikova prošnja ne bi smjela tako tumačiti: ona bi se trebala shvatiti kao prošnja: „ne daj da uđemo u napast“, „ne dopusti da podlegnemo u kušnji“. Drugi dio prošnje, „nego nas riješi zala svih“, blaga je modulacija izvorne prošnje: „nego izbavi nas od Zloga!“ Kao grešni ljudi uvijek se nalazimo u prijetecim okolnostima i opasnostima kojima se zbog svojih slaboća ne možemo sami othrvati. Paljetkov *Očenaš* ipak na samom kraju ima dodatak kojeg u izvornom svetom tekstu nema: „u znamen / ljubavi svoje, u sve vijeke: amen!“ Taj pjesnikov dodatak iskazuje pjesnikovu svijest da će Otac nebeski, po svojem Sinu, Isusu Kristu, i po Duhu Svetomu, ispuniti sve čovjekove prošnje zbog svoje bezuvjetne ljubavi prema čovjeku („Uistinu, Bog je tako ljubio svijet te je dao svoga Sina Jedinorođenca da nijedan koji u njega vjeruje ne propadne, nego da ima život vječni“, Iv 3, 16) i svojim spasonosnim posredovanjem spasiti ga za svoje vječno kraljevstvo. Dolasku Božjeg kraljevstva usmjerene su i sve ostale prošnje, Božje kraljevstvo i njegovo ostvarenje središnja su tema *Očenaša* i Isusova naviještanja, posljedično i središnja tema Danteova i Paljetkova *Očenaša*.

ZAKLJUČAK

U drugom dijelu svoje *Božanstvene komedije*, u *Čistilištu*, na početku jedanaestoga pjevanja, Dante je ispjevao svoj *Očenaš*, molitvu koju opravdano stavlja u usta oholica. Svojom parafrazom *Očenaša* nimalo nije oskrvrnuo izvornu čistoću svetoga teksta. Štoviše, sjajno ju je stvaralački razriješio u ritmu terci- na djelotvornim stankama, ponavljanjima, blagim inačicama i proširenjima smjestivši sedam prošnji molitve kojoj je Isus naučio svoje učenike u sedam tercina, ukupno u dvadeset i jedan stih, ostavivši nam prekrasnu pjesničku tvorevinu koju je upotpunio svojim teološkim i egzegetskim razmatranjem. Luko Paljetak u svojoj pjesmi *Oče naš* ispjevao je Kristovu molitvu u formi soneta i u rimovanim jedanaestercima. Njegov *Očenaš*, pun melodioznosti i posebno reda i sklada, prožet čestim opkoračenjima koja su mu vazda bila draga i koja je često upotrebljavao u svojem karakterističnom četrnaestercu, sadržava sve dobro znane vrline i vještine Paljetkove poezije te isprepleće evandeoski sveti tekst sa svojim osobnim životnim iskustvom. I Danteov i Paljetkov *Očenaš* čvrsto se drže svetog prototeksta molitve Gospodnje.

LITERATURA

*Biblijski citati preuzeti su iz: *Novi zavjet s uvodima i bilješkama Ekumenskog prijevoda Biblije*. Preveli Bonaventura Duda i Jerko Fućak. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1992.

Balthasar, Hans Urs von. *Dante. Viaggio attraverso la lingua, la storia, il pensiero della Divina Commedia*. Brescia, 1973.

Dante. *Božanstvena komedija. Drugi dio. Čistilište*. Preveo i protumačio Izidor Kršnjavi. Zagreb: Naklada Tipografije d.d., 1939.

Dante. *Djela. Knjiga prva*. Priredili Frano Čale i Mate Zorić. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber i Nakladni zavod Matice hrvatske, 1976.

Dante. *La Divina Commedia. Purgatorio*. Priredio Natalino Sapegno. Riccardo Ricciardi Editore, 2005.

Dante. *Božanstvena komedija. Čistilište*. Preveo Božidar Petrač. Zagreb: Matica hrvatska, 2022.

Enciclopedia Dantesca. Pit-Rip. XIII. Biblioteca Treccani, 2005.

Fallani, Giovanni. *Poesia e teologia della Divina Commedia*. Milano, 1961.

Franjevački izvori. Vijeće franjevačkih zajednica Hrvatske i Bosne i Hercegovine, 2012.

Limbeck, Meinrad. *Matejevo evanđelje*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2009.

Paljetak, Luko. *Sabrane pjesme II*. Split: Naklada Bošković, 2018.

Parodi, Ernesto Giacomo. *Bullettino della Società Dantesca XXIII*, 1916.

Ratzinger, Joseph. *Isus iz Nazareta*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2007.

Rebić, Adalbert. *Oče naš – molitva Gospodnja*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1973.

Šagi-Bunić, Tomislav. *Motriti lice Očevo*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2000.

Užarević, Josip. „Struktura Očenaša“. *Književna smotra XXVI*, 92–94, 1994.